

De Staat is dood ! Leve de Staat ?

Rik Coolsaet

Boekbespreking

Guy Vanthemsche, Les paradoxes de l'Etat. L'Etat face à l'économie de marché XIX & XXe siècles. Uitgeverij Labor, Brussel, 95 blz.

Er was ooit een tijd dat de politiek zich niet inliet met de economie. De markt kon zich in alle vrijheid ontplooiën en welvaart creëren voor iedereen. Ergens in de loop van deze eeuw veranderde dat. De Staat ging zich steeds meer moeien met ons dagelijks leven, nam steeds meer taken op zich en dijde in de loop van enkele decennia almaar uit. Niet alleen verloren we daarbij onze vrijheid, maar we moesten er ook nog voor betalen ook. De overheid ging steeds meer beslag leggen op de nationale rijkdom. De Staat werd een slokop, die bovendien inefficiënt, corrupt en incompetent bleek te zijn en niet in staat te weerstaan aan de sirenenzang van allerlei pressiegroepen.

De redenering is bekend en het geloof erin is de laatste jaren erg ruim verspreid geraakt. Maar ze is niettemin simplistisch. Meer nog: wie de moeite neemt in de geschiedenis te duiken, zal constateren dat ze bovendien fout is. De relaties tussen Staat, vrije markt en samenleving zijn veel complexer dan wordt voorgehouden door de profeten van het neoliberalisme, zo meent VUB-historicus Guy Vanthemsche. Het gebeurt niet vaak, maar met zijn Paradoxes de l'État slaagt Vanthemsche in een kleine krachttoer voor een academicus: glashelder en op minder dan 100 bladzijden een complex fenomeen uit de doeken doen. Met zijn flinterdunne boekje vervoegt hij bovendien de rangen van een groepje academici die de laatste tijd sterk de nadruk is gaan leggen op het cyclische karakter van ons denken over de Staat. Wat wij vandaag voor waar aannemen, was gisteren nog een ketterij en waar een meerderheid vandaag rotsvast in gelooft, kan morgen als een illusie van de hand worden gewezen.

Vanthemsche ontkent de uitbreiding van de Staat niet. Hij geeft het voorbeeld van België. Bij de onafhankelijkheid waren er een handvol ministeries en parastatalen en een paar tienduizenden ambtenaren. Anderhalve eeuw later waren die cijfers opgelopen tot 40 ministeries, enkele honderden parastatalen en het tienvoud aan ambtenaren. Ooit slokte de Staat een minimaal deel op van de nationale rijkdom, nu is dat bijna de helft. Sommigen, schrijft Vanthemsche, wensen dan ook terug te keren naar dat verleden. Maar de fout die zij daarbij maken, is dat het volume van de Staatstussenkomst verward wordt met de inhoud ervan. De geschiedenis van de band tussen Staat en vrije markt laat zich niet reduceren tot een tijdsas gaande van 'weinig' tussenkomst (in de 19de eeuw) tot 'veel' (nu). Wie dan doet, vervalt in het klassieke, maar niettemin onjuiste schema van een tegenstelling tussen het negentiende eeuwse *laisser-faire* en het twintigste eeuwse Staatsinterventionisme.

De centrale stelling van Vanthemsche is dat de Staat integendeel een cruciale en centrale rol heeft gespeeld in het tot stand komen, maar ook in het functioneren van de vrije markt. Geen vrije markt zonder tussenkomst van de Staat. In 1830 erfde de Belgische Staat de institutionele bagage

van de Franse Revolutie. Zonder de sterke uniformering van het administratieve, juridische, sociale en politieke leven die de Franse Revolutie en de Napoleontische expansie hadden meegebracht, zou de ontwikkeling van de markteconomie onmogelijk zijn geweest. De invoering van de vrije markt was dus het gevolg van een politieke daad. De vrije markt is dus niet de uitdrukking van de menselijke natuur.

In de loop van de 19de eeuw, zo gaat Vanthemsche verder, kneedde de burgerij de samenleving en de Staat naar haar eigen belangen. Het was de Staat die op het vlak van de fiscaliteit, de sociale politiek en het transportbeleid de noodzakelijke voorwaarden organiseerde voor het functioneren van de vrije markt. Maar ook nadien blijkt de Staat steeds weer opnieuw tussenbeide te komen om de markt te helpen zowel haar periodieke crises te boven te komen, bedreigde bedrijfstakken te redden, maar ook het voortbestaan zelf van de vrije markt te verzekeren, zoals in de Depressie van de jaren dertig.

Met de politieke crisis van de jaren dertig was iedereen het erover eens dat op essentiële domeinen de markt faalde. De logica van de vrije markt taste immers de eigen marktprincipes aan, zoals bleek uit de vorming van monopolies en trusts, en had daarenboven geleid tot een onaanvaardbare maatschappelijke crisis. Wat ooit een ketterij was, werd na de Depressie dan ook algemeen aanvaard. Aangezien de markt mislukte, diende de Staat zijn tussenkomst uit te breiden. Van een politiek stelsel in het voordeel van een kleine minderheid, werd zij een instrument voor de welvaart van velen, wat het voortbestaan zelf van de vrije markt mogelijk maakte. Aldus werd de basis gelegd van de gemengde economie die een nooit eerder geziene welvaartsverhoging mogelijk maakte.

Vier decennia is de economische orthodoxie opnieuw omgeslagen. Niet de vrije markt, maar de Staat wordt verantwoordelijk geacht voor alles wat fout gaat. Het credo luidt dat de Staat moet teruggedrongen worden en vrijheid van ondernemen hersteld, omdat enkel dan welvaart voor iedereen kan gecreëerd worden.

Het is zulk een redenering die Vanthemsche in het gezelschap brengt van een kleine groep waarnemers en academici die cycli zien in de economische orthodoxie. Een van de bekendste auteurs onder hen is Paul Krugman, het *enfant terrible* onder de Amerikaanse economen.

Toen in de jaren zeventig van deze eeuw aanhoudende werkloosheid, monetaire chaos en industriële omwenteling elkaar versterkten, verdween geleidelijk ook het geloof in de naoorlogse vormen van Staatstussenkomst. De vrijheid van de markt, die na de oorlog een illusie was genoemd, werd opnieuw het centrale credo. Sedert het midden van de jaren 80 zegt de economische consensus dat vrije markten (wat zowel vrijhandel, privatisering als deregulering omvat), buitenlandse investeringen en een exportgeleide groei de basis ingrediënten zijn van economische voorspoed. De meerderheid van de economen is hiervan vandaag even rotsvast overtuigd als hun voorgangers 35 jaar geleden in het omgekeerde geloofden, nl. overheidsplanning, imports substitutie en controle op de kapitaalbewegingen. Als men nog verder in de tijd zou teruggaan, tot in de jaren 20, zou men botsen op een economische doctrine die vrij gelijklopend is aan de huidige economische consensus, hoewel die zelf in diskrediet was geraakt door de monetaire crash en de Depressie van de jaren 30. Dat deed Paul Krugman besluiten dat in

werkelijkheid de economische kennis inzake succesvolle economische ontwikkeling bijzonder beperkt is.

Wat doet orthodoxie omslaan in ketterij ? Elke omslag in economische consensus lijkt het gevolg te zijn van een economische crisis die de grondvesten van de maatschappelijke stabiliteit aantast en dus om een politieke koerswijziging vraagt. De vraag die zich vandaag dan ook stelt, is niet die naar de juistheid van de huidige economische orthodoxie, maar naar het moment en vooral de manier waarop de totale vrijheid van kapitaal en ondernemen opnieuw als een illusie zal worden bestempeld.

Het is op dit punt dat Vanthemsche wat teleurstelt. Hier spreekt de historicus die terughoudend is om tussen gisteren en morgen een patroon te leggen. Vanthemsche merkt op dat de interpretatie van de huidige deregulering en privatisering nog moeilijk is, dat de doelstelling van de verdedigers ervan niet duidelijk zijn en dat het globale succes van de liberaliseringsbeweging onmogelijk te voorspellen is.

Andere waarnemers zijn minder terughoudend en stellen zich de vraag of de keizer (opnieuw) naakt is, maar het nog niet wil geweten hebben ? De hedendaagse *laisser-faire*-consensus heeft in hun ogen immers een economische orde nagelaten die tal van parallellen vertoont met het interbellum en zelfs met het einde van de vorige eeuw: de spectaculaire confrontatie tussen bedelaars en grenzeloze luxe, tussen grote werkloosheid en financiële voorspoed, monetaire chaos en speculatie, concentratie in steeds grotere ondernemingen en erosie van de middenklasse.

Net zoals toen veroorzaakt de economische consensus ook nu winnaars en verliezers. Opnieuw zijn de loonverschillen toegenomen, het meest in die landen waar de liberale consensus het sterkst was, de vakbonden het zwakst en het sociaal-zekerheidsstelsel het minst ontwikkeld. Ook internationaal blijkt de dualiteit opnieuw te zijn toegenomen. Van zo'n dertig procent verschil in het inkomen per hoofd tussen het Westen en de rest van de wereld, had de eerste industriële Revolutie tegen 1870 het inkomen van de westerse burger verhoogd tot elf keer dat van de derde-wereldburger. Vandaag is dat 55 keer.

Van die tegenstelling tussen *haves* en *have-nots* (misschien moeten we dat nu herformuleren in "*have-more's*" en de "*have-less'es*" ?) schreef de Engelse historicus Edward Carr in 1939 dat het de essentie zelf is van de politiek, tussen de staten, maar ook binnen de staten.

(*De Standaard der Letteren*, 2 januari 1998)